

LİSE ÖĞRENCİLERİNDE ÖĞRENİLMİŞ GÜÇLÜLÜK VE KONTROL ODAĞI ALGILAMA DÜZEYİ İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Yemliha COŞKUN*

ÖZET

Bu araştırma ile, lise öğrencilerinin öğrenilmiş güçlülük ve kontrol odağı algılama durumları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın örneklemini, 2006-2007 öğretim yılında İstanbul ili Anadolu yakasında, resmi ve özel lise 10 ve 11. sınıflarında okumakta olan 161' i kız, 176' sı ise erkek olmak üzere, tesadüfi yöntemle seçilmiş toplam 337 öğrenci oluşturmaktadır.

Tarama modelindeki çalışmada veri toplama aracı olarak öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri hakkında bilgi toplamak için araştırmacı tarafından geliştirilmiş 'Kişisel Bilgi Formu' nun yanında 'Rosenbaum'un Öğrenilmiş Güçlülük Ölçeği' ile 'Rotter' in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği' kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, öğrencilerin öğrenilmiş güçlülük düzeyleriyle, kontrol odakları arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülürken, kız öğrencilerin öğrenilmiş güçlülük düzeylerinin erkek öğrencilerinkinden ve devlet okulunda okuyan öğrencilerin öğrenilmiş güçlülük düzeylerinin, özel okulda okuyan öğrencilerinkinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Öğrenilmiş güçlülük, kontrol odağı

THE RELATIONSHIP BETWEEN LEARNED RESOURCEFULNESS AND LOCUS OF CONTROL OF HIGH SCHOOL STUDENTS

SUMMARY

In this research, it is to determine the relationship between learned resourcefulness and locus of control of high school students.

The population comprises the students of 10 th and 11 th classes of private and state schools educating in the Anatolian side of İstanbul in the academic year of 2006-2007. 337 students from these schools were determined by randomly. 161 of them are females, 176 of them are males.

* Dr., KSÜ Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

The questionnaire which is developed by the researcher to collect information about sociodemographic features of the students, 'Rotter's Internal-External Locus of Control Scale', Rosenbaum's Learned Resourcefulness' are used as the type of this survey study.

The results of this study show that there is significant correlation between learned resourcefulness of the high school students and their locus of control. Also, the learned resourcefulness scores of the female students are higher than the male students'; the learned resourcefulness scores of the students of the public schools are higher than significantly private school'.

Key words: Learned resourcefulness, locus of control.

İnsanları stres yaratan yaşam olayları karşısında farklı düşünmeye yönlendiren, bu tür olaylarla başa çıkma tarzlarını farklılaştıran ve bu farklılıkların uyum sağlamaya olan katkı düzeyinin kişiler arasında değişmesini (Atkinson, 1999), diğer bir deyişle öğrenilmiş güçlülük düzeylerindeki bireysel farklılaşmayı kişilik özellikleriyle ifade etmek mümkün olabilmektedir. Bireylerin, hedef davranışlarına ulaşmalarında, duygu, acı veya istenmedik düşünce gibi içsel yaşam olaylarının bozucu etkisini engellemekte kullandıkları davranış ve yetenekler repertuarı (Rosenbaum, 1983) olarak tanımlanmakta olan öğrenilmiş güçlülük, eğer bireylerde yüksek düzeyde ise, yönetilebilir ölçüdeki stresli durumu kontrol altında tutmada başarılı oldukları görülmüştür (Meichenbaum, 1977).

Rosenbaum (1988), öğrenilmiş güçlülüğün yalnızca bir güdü, inanç olmadığını, özkontrol davranış ve yeteneklerini de içerdiğini belirtmiş ancak bireylerin sahip olduğu öğrenilmiş güçlülük özelliği ile stres yaratan yaşam olayları karşısında geliştirdiği istenmedik içsel olayların hepsinin ortadan kaldırılmasının söz konusu olmadığını, hedef davranışa ulaşmada bireyin kendi davranışlarını düzenleyerek, olumsuz içsel yaşantıların etkilerini en aza indirgeyebileceğini belirtmektedir (Rosenbaum, 1983).

Bireylerin içsel yaşam olaylarını düzenlemede kullandıkları bu davranış repertuarının çocukluk döneminden itibaren (Rosenbaum, 1988), bilişsel yollarla (Rosenbaum, 1983), bireyin doğumdan sonraki fiziksel ve sosyal çevresiyle olan etkileşimi sonucunda, model almaya, bilgi ve yönergelerle de, formel eğitim olmaksızın elde edilebileceğini belirten Rosenbaum, bunun sonucu olarak kişilerin farklı derecelerde öğrenilmiş güçlülüğe sahip olduklarını ve bunun bireylerin sahip olduğu zeka durumu gibi kararlı bir özellik olduğunu ve (Rosenbaum, 1988) öğrenilmiş güçlülüğün, bilişsel yapının uyum fonksiyonunu etkilediğini belirtmektedir (Rosenbaum, 1990).

Bilişsel yetenekler dağarcığı olup, esas amacı içsel yaşam olaylarının düzenlenmesi olan ve çoğu zaman direkt olarak gözlenemeyen öğrenilmiş güçlülüğün, entelektüel ve sosyal güçlülük olarak değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulayan Rosenbaum, kavram üzerinde yaptığı çalışmalarda, bir davranış istedik hedeflere ulaşmada, içsel yaşam olaylarının bozucu etkisini ortadan kaldırıyor veya en aza indirgiyorsa bu davranışın öğrenilmiş güçlülük kategorisinde değerlendirilebileceğini bunun da bireyin içsel olayları

kendi kendine izleyebilme ve onları sözlü olarak ifade edebilme gibi bazı yeteneklere sahip olmasıyla mümkün olacağını belirtmiştir (Rosenbaum 1983).

Rosenbaum (1980a) bir bilişsel yeteneğin öğrenilmiş güçlülük olabilmesi için dört boyutunun olması gerektiğini belirterek bunları:

- 1) Kendi yönergeleriyle, duygusal ve fizyolojik kaynaklı tepkilerin kontrol edilmesi,
- 2) Planlama, problem durumunu tanımlama, uygun seçenekleri değerlendirilip sonucu tahmin etme gibi problem çözme stratejilerinin aşamalarının uygulanması,
- 3) Uzak amaçlara ulaşabilmek için, bir an önce elde edilebilecek ödülün/ veya doyumun ertelenebilmesi,
- 4) İçsel olaylarla ilgili tüm bu davranışları yapabilme yeteneğine olan inancı (Rosenbaum, 1983; 1990) olarak açıklamıştır.

Rosenbaum'a göre kişiler anlık yaşantılarını kontrol edemeyebilirler ancak bu yaşantılara karşı geliştirebilecekleri davranışları kontrol edebilirler (Rosenbaum, 1998). Dolayısıyla, kişilerin sahip oldukları özkontrol becerileri yaşantılar karşısında gösterecekleri davranışları belirleyerek (Rosenbaum, 1998) bireylerin istedik hedeflere ulaşmasını engelleyebilecek ve kendisinin geliştirebileceği olumsuz faktörlerle baş etmesini sağlayacaktır (Kanfer & Gaelick, 1991).

Bazı deneysel çalışmalarında öğrenilmiş güçlülük düzeyleri yüksek olan bireylerin zorlandıkları görevlerle karşılaştıklarında, öğrenilmiş güçlülük düzeyleri düşük olanlara göre daha fazla çaba sarfettiklerini gören (Rosenbaum & Ben-Ari, 1985) Rosenbaum, stresli bir durum karşısında öğrenilmiş güçlülük düzeyi yüksek olanların, düşük olanlara göre daha fazla öz kontrol davranışı gösterdiklerini belirtmiştir (Rosenbaum,1988). Bireylerin öğrenilmiş güçlülük bilişsel davranış repertuarının genişletilmesi veya düzeyinin yükseltilmesinin önemini göstermekte olan bu durumun yanı sıra, ruhsal ve bedensel yaşam kalitelerini arttırmaları, korumaları ve sürdürebilmeleri için öğrenilmiş güçlülük düzeyleriyle ilişkili olabileceği düşünülen kontrol odağı eğilimleri de oldukça önem kazanmaktadır.

Bireyin yaptığı davranışların kendisinin ya da kendi dışındaki odakların kontrolünde oluşuyla ilgili inancını ifade eden kontrol odağı kavramına göre (Çoban, 2005; Savaşır ve Şahin, 1997), bireylerin başlarına gelen olay ya da etkilendikleri durumların denetiminin kendilerinde olduğuna inanma eğiliminde olmaları içsel kontrollülük; başlarına gelen olay ve durumlarla ilgili denetimin kendilerinin dışındaki başka güçlerde olduğuna inanıp, onlar tarafından gerçekleştirildiğine, kişisel çabaların etkili olamayacağı doğrultusundaki genel beklentiye sahip olmaları da dışsal kontrollülük olarak tanımlanmakta (Gültekin; Baran, 2005; Tanrıdağ, 2000) ve bu inanç farklılığı bireylerin davranışları üzerinde farklı etkiler göstermektedir (Schultz & Schultz, 2002).

Rotter'e göre yeni bir durumda, başımıza gelecekler hakkında beklenti sahibi olabileceğimiz herhangi bir bilgimiz olmadığından, bu gibi durumlarda olayları etkileme yeteneğimize dönük inançlarımıza başvururuz. Belirli bir davranışı gösterme olasılığımız,

bu davranışın bir etkisi olup olmadığına dönük algımıza bağlıdır. Bu nedenle, çoğu durumu kontrol edebileceğini düşünen bireyler, kontrol edebileceğini düşünmeyenlere göre farklı davranış içinde olabilmektedir (Burger, 2006). İç kontrol odaklı bireyler, davranışlarının sorumluluklarını daha fazla üstlenirlerken, dış kontrol odaklılar, olayları dış etkenlerin kontrol ettiğini, yaptığı şey ile olan şey arasında ilişkinin oldukça az olduğunu, yani ne yaparsam yapayım istediğim sonucu elde edemeyeceğim diye düşünmektedirler (Colangel, 1997; Akt: Derin, 2006).

Pek çok araştırma sonucunda elde edilen bilgiler, içten kontrollü bireylerin daha başarılı, entelektüel, toplumsal olaylarda aktif ve daha girişimci, etkili, öz saygısı ve güveni yüksek, bağımsız bir kişilik yapısı gösterdiklerini, daha uyumlu davranışlara sahip olduklarını ortaya koyarken bunun yanı sıra dıştan kontrollü olanlar ise çevre üzerinde kontrollerinin olmadığına inandıklarını, olayları denetleyemeyecekleri, sonuçları etkileyemeyecekleri kanısından dolayı kaygılı, kuşkucu ve dogmatik olduklarını, hem kendilerine hem de başkalarına daha az güvenip, kendini tanımada yetersiz kalmakta, toplumsal kabul ihtiyaçları az olup, saldırgan tutum sergileyerek daha çok savunma mekanizmalarını kullandıklarını göstermektedir. Bu sonuçlar, içten kontrollü olmayı olumlu bir kişilik yapısı olarak belirlerken, dıştan kontrollü olmayı tersi bir durum olarak sergilemekte ve insanlar için yaşamda engelleyici bir durum oluşturmaktadır (Yeşilyaprak, 1993).

Diğer kişilik özellikleri gibi kontrol odağı sonuçları da bireylerde zaman içerisinde kararlılık göstermekte, ancak bireylerin aldıkları eğitim veya yaşam tarzlarındaki gelişmelerle değişime uğrayabilmektedir (Burger, 2006).

Rotter çalışmalarında, bireylerin kontrol odağının çocukluktan itibaren ebeveynin veya çocuğu yetiştirenlerin çocuğa davranış şekillerinden öğrenildiğini belirterek, iç kontrol odaklı ebeveynlerin daha destekleyici, başarıyı ödüllendirme konusunda cömert, disiplin yöntemlerinde tutarlı ve tavırlarında otoriter olmayan bir tutuma eğilimli olduklarını belirtmektedir (Schultz & Schultz, 2002).

YÖNTEM

Lise öğrencilerinin öğrenilmiş güçlülük ve iç-dış kontrol odağı durumlarının bazı değişkenlere göre ilişkisinin incelendiği bu araştırma, ilişkisel tarama modelindedir.

Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2006-2007 öğretim yılında İstanbul ili Anadolu Yakası'nda eğitim veren, resmi ve özel liselerin 10 ve 11. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde, 2006-2007 öğretim yılında İstanbul ili Anadolu yakasındaki resmi ve özel liselerde öğrenim görmekte olan 10 ve 11. sınıf öğrencileri iki ayrı okul grubu olarak (özel, resmi) birer küme kabul edilmiş, oranlı küme örnekleme yöntemiyle random (tesadüfi) olarak yapılan seçimle okullar belirlenmiştir.

Kişisel Bilgi Formunu dolduran örneklem grubundaki öğrencilerden, değerlendirmeye alınan 337'nin demografik özelliklerine ilişkin frekans (f), ve yüzde (%), sonuçlarının dağılımı sırasıyla aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Okul Niteliği Değişkeni Frekans ve Yüzde Değerleri

Okul Türü	f	%
Devlet 10.Sınıf	77	22,8
Devlet 11.Sınıf	98	29,1
Özel 10. Sınıf	66	19,6
Özel 11. Sınıf	96	28,5
Toplam	337	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi, örneklem grubunun 77’si (% 22,8)devlet okulu lise 10. sınıf öğrencisi, 98’i (% 29,1) devlet okulu lise 11. sınıf öğrencisi, 66’sı (%19,6) özel okul lise 10. sınıf öğrencisi ve 96’sı (% 28,5) özel okul 11.sınıf öğrencisidir.

Tablo 2. Öğrencilerin Cinsiyet Değişkeni Frekans ve Yüzde Değerler

Cinsiyet	f	%
Kız	161	47,8
Erkek	176	52,2
Toplam	337	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi, örneklem grubunun 161’i (% 47,8) kız öğrencilerden oluşurken, 176’sı (% 52,5) erkek öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablo 3. Öğrencilerin Anne Eğitim Niteliği Değişkeni Frekans ve Yüzde Değerleri

Anne Eğitim	f	%
Okul Mezunu Değil	28	8,3
İlköğretim	122	36,2
Orta Öğretim	116	34,4
Yüksek Öğretim	71	21,1
Toplam	337	100

Tablo 3’de görüldüğü gibi, örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin 28’nin (% 8,3) annesi herhangi bir okul mezunu değilken, 122’nin (% 36,2) annesi ilköğretim mezunu, 116’nın (%34,4) annesi orta öğretim mezunu ve 71’nin de (% 21,1) yüksek öğrenim mezunudur.

Tablo 4. Öğrencilerin Baba Eğitim Niteliği Değişkeni Frekans ve Yüzde Değerler

Baba Eğitim	f	%
Okul Mezun Değil	6	1,8
İlköğretim	104	30,9
Orta Öğretim	117	34,7
Yüksek Öğretim	110	32,6
Toplam	337	100

Tablo 4’te görüldüğü gibi, örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin 6’sının (% 1,8) babası herhangi bir okul mezunu değilken, 104’nün (% 30,9) babası ilköğretim mezunu, 117’sinin (% 34,7) babası orta öğretim mezunu ve 110’nunda (% 32,6) yüksek öğrenim mezunudur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri hakkında bilgi toplamak için ise araştırmacı tarafından geliştirilmiş “Kişisel Bilgi Formu” ile birlikte “Rosenbaum Öğrenilmiş Güçlülük Ölçeği” ve “Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği” kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmanın bağımsız değişkenleri hakkında veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik toplam 5 sorudan (okul türü, sınıf düzeyi, cinsiyet, anne ve baba eğitim niteliği) oluşmaktadır.

Rosenbaum Öğrenilmiş Güçlülük Ölçeği (RÖGÖ)

Orijinal formu M. A. Rosenbaum (Rosenbaum, 1980) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe’ye uyarlanması, güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları Ayşe Siva tarafından yapılmıştır (Siva, 1991). Bu ölçek stres yaratan yaşam olayları ile ne kadar etkili bir biçimde baş edildiğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Rosenbaum Öğrenilmiş Güçlülük Ölçeği (RÖGÖ) ile ölçülen özellikler, duygusal tepkileri düşüncelerle denetleyebilme becerisine, problem çözme stratejilerine, anlık doyumları erteleyebilme ve içsel olayları düzenleme yeteneğine ilişkin kişinin kendi algıdır (Savaşır ve Şahin, 1997). Ölçeğin güvenilirlik katsayıları iç tutarlık ve test tekrar-test yöntemi ile hesaplanmıştır. Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .78 olarak bulunmuştur . 5 ve 21. maddeler $p<.01$ düzeyinde; diğer maddeler ise $p<.001$ düzeyinde anlamlı korelasyon gösteren ölçeğin, madde toplam korelasyonları .11 ile .51 arasında değişen değerlerde anlamlı bulunmuştur (Dağ, 1991).

Ölçeğin geçerlik çalışması ise, ölçüt bağımlı geçerlik ve yapı geçerliği yöntemi ile hesaplanmıştır. Ölçüt bağımlı geçerlilikte: Ölçeğin kendini denetleme becerilerini ölçtüğü dikkate alınarak, özgün formun da geçerliliğinin araştırılmasında kullanılan Rotter iç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği ile korelasyonu hesaplanmış ve -.29 değeri bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek amacıyla uygulanan Temel Bileşenler Analizi sonucunda, ölçekten toplam varyansın % 58.2’sini açıklayan 12 faktör elde edilmiştir. Bu faktörler ve örüntüler, ölçeğin orijinalinden elde edilen bulgulara büyük ölçüde benzerlik göstermiştir (Dağ, 1991).

36 maddeden oluşmakta olan ölçekten 36 ile 180 arasında değişen puanlar alınabilmektedir. Ölçekte yükselen puanlar kendini denetleme becerilerinin yüksekliğine; bir diğer deyişle ölçekte temsil edilen başa çıkma stratejilerinin sıklıkla uygulandığına işaret etmektedir (Savaşır ve Şahin, 1997).

Rotter’in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİDKOÖ)

Bireylerin genellenmiş kontrol beklentilerinin içsellik-dışsallık boyutu üzerindeki konumu; pekiştiricilerin bireyin kendi içindeki ya da dışındaki güçlerin (şans veya kader) kontrolünde olduğuna dair sahip olduğu genel beklenti ya da inancı ölçen RİDKOÖ’nün orijinal formu Rotter, tarafından geliştirilmiş olup, Dağ (1991) tarafından Türkçe’ye

uyarlanarak güvenilirlik ve geçerlik çalışması yapılmıştır (Savaşır ve Şahin, 1997). Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, .71, KR-20 güvenilirlik katsayısı, .68, test tekrar-test güvenilirliği ise .83 bulunurken, ölçüt bağıntılı geçerlik açısından, kendini denetlemeyi ölçen Rosenbaum'un Öğrenilmiş Güçlülük Ölçeği puanlarıyla iç kontrol arasında -.29, ayrıca, dış kontrol odağı inancı ile Belirti Tarama Listesi (SCL-90-R)'nin genel belirti puanı arasında da .21'lik anlamlı korelasyon saptanmıştır (Savaşır ve Şahin, 1997). 29 maddeden oluşan ölçekte, cevaplayan kişiden kendisine sunulan her bir maddedeki 'a' ve 'b' seçeneklerinden birini işaretlemesi beklenmektedir. 0-23 arasında puan elde edilen ölçekte, yükselen puanlar dış denetim odağı inancında artışı gösterirken, düşük puanlar ise bireyin iç denetim odağına sahip olduğunu göstermektedir (Çoban, 2005).

Verilerin Çözülmesi

Toplanan verilerin analizinde SPSS 11.5 paket programı kullanılarak değişkenlerin n sayıları, ortalama ve standart sapmaları hesaplanarak öğrencilerin öğrenilmiş güçlülükleriyle, iç-dış kontrol odağı ilişkisi test edilmiş yine öğrenilmiş güçlülük ve kontrol odağı açısından gruplar arasında anlamlı farklar olup olmadığı belirlenmiştir. Anlamlılık kontrolü için farklılıklar arası hata payı .05 manidarlık düzeyinde sınıanmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, kişisel bilgi formu, 'Rosenbaum Öğrenilmiş Güçlülük Ölçeği' ve 'Rotter İç Dış Kontrol Odağı Ölçeği' ile elde edilen veriler, öğrencilerin öğrenilmiş güçlülük düzeylerinin, kontrol odakları durumlarıyla ilişkisi varmıdır? Temel problemi doğrultusunda, analiz edilip, bulguları özetlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin öğrenilmiş güçlülük düzeyleri ile kontrol odakları durumlarının demografik özelliklerine göre anlamlı düzeyde farklılaşp farklılaşmadığı sınıanarak bulgular sıralanmıştır.

Bu amaçla, kişisel bilgi formlarına bağlı olarak demografik özelliklerin frekans ve yüzde dağılımları bulunduktan sonra öğrencilerin öğrenilmiş güçlülük ve kontrol odağı durumlarının aritmetik ortalaması ve standart sapması belirlenmiş daha sonra örneklem grubunun öğrenilmiş güçlülük ve kontrol odağı durumlarının ilişkisinin incelenmesinde normal dağılım özelliği gösteren örneklem grubu için 'Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon' tekniğinden yararlanılırken, öğrenilmiş güçlülük ve kontrol odağı ölçeğinden aldıkları puanların; okul niteliği, sınıf düzeyi ve cinsiyete göre farklılaşp, farklılaşmadığını belirlemek üzere bağımsız grup t testi; anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeyine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tekniği kullanılarak bulgular aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 5. Öğrenilmiş Güçlülük ve Kontrol Odağı Ölçeği Puanlarının Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmaları

Değişkenler	N	\bar{X}	s.s
Öğrenilmiş Güçlülük	337	116,21	16,34
Kontrol Odağı	337	10,63	2,84

Tablo 5’de görüldüğü gibi öğrencilerin öğrenilmiş güçlülük aritmetik ortalaması 116.21, standart sapması 16.34 iken; kontrol odağı durumları aritmetik ortalaması 10.63, standart sapmasının ise 2.84 olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Öğrenilmiş Güçlülük ve Kontrol Odağı Ölçeği Puanlarının Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Sonuçları

Değişkenler	Öğrenilmiş Güçlülük	Kontrol Odağı
Öğrenilmiş Güçlülük	-	-,132*
Kontrol Odağı		-

N=337, *p<.05

Tablo 6’da görüldüğü gibi öğrencilerin öğrenilmiş güçlülük ve kontrol odağı eğilimleri istatistiksel olarak .05 düzeyinde anlamlı bir ilişki göstermektedir. Ters yönde olan bu ilişkiye göre, öğrenilmiş güçlülük düzeyleri artan öğrencilerin, iç kontrol odaklılık eğilimlerinde artış olacağı söylenebilir.

Tablo 7. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrenilmiş Güçlülük ve Kontrol Odağı Puanlarının Bağımsız Grup t-testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	s.s	sd	t	p	
Öğrenilmiş Güçlülük	Kız	161	118,46	16,08	335	2,440	,015
	Erkek	176	114,14	16,35			
Kontrol Odağı	Kız	161	10,88	2,93	335	1,543	,124
	Erkek	176	10,40	2,76			

Tablo 7’de görüldüğü gibi öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre öğrenilmiş güçlülük ve kontrol odağı eğilimlerinin anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemeden önce, Levene’s testi ile iki dağılımın varyanslarının homojenliği test edilmiş, sonuçta öğrenilmiş güçlülük (L=0,140;p>.05) ve kontrol odağı (L=0,357;p>.05) varyanslarının homojen olduğu görülmüştür. Daha sonra ortalamalar arasındaki farkın belirlenmesi amacıyla yapılan bağımsız grup t-testi sonuçlarına göre, öğrencilerinin öğrenilmiş güçlülük düzeyleri arasında kız öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık bulunurken (t=2,440;p<.05), kontrol odağı açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür (t=1,543;p>.05).

Tablo 8. Okul Türü Değişkenine Göre Öğrenilmiş Güçlülük ve Kontrol Odağı Puanlarının Bağımsız Grup t-testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Okul Türü	N	\bar{X}	s.s	sd	t	p
Öğrenilmiş Güçlülük	Devlet	175	119,24	15,41	335	3,59	,000
	Özel	162	112,93	16,73			
Kontrol Odağı	Devlet	175	10,65	2,97	335	,168	,867
	Özel	162	10,60	2,71			

Tablo 8’de görüldüğü gibi öğrencilerin okul türüne göre öğrenilmiş güçlülük ve kontrol odağı eğilimlerinin anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemeden önce, Levene’s testi ile iki dağılımın varyanslarının homojenliği test edilmiş, sonuçta öğrenilmiş güçlülük

($L=0,021;p>.05$) ve kontrol odağı ($L=2,100;p>.05$) varyanslarının homojen olduğu görülmüştür. Daha sonra ortalamalar arasındaki farkın belirlenmesi amacıyla yapılan bağımsız grup t-testi sonuçlarına göre, devlet ve özel okul öğrencilerinin öğrenilmiş güçlülük düzeylerinde devlet okulu lehine anlamlı bir farklılık bulunurken ($t=3,59;p<.01$), kontrol odağı eğilimleri arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($t=0,168;p>.01$).

Tablo 9. Sınıf Düzeyi Değişkenine Öğrenilmiş Güçlülük ve Kontrol Odağı Puanlarının Bağımsız Grup t-testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Sınıf Düzeyi	N	\bar{X}	s.s	sd	t	p
Öğrenilmiş Güçlülük	Lise 10	143	115,45	16,10	335	-0,729	,467
	Lise 11	194	116,76	16,53			
Kontrol Odağı	Lise 10	143	10,41	2,51	331,196	1,211	,227
	Lise 11	194	10,78	3,06			

Tablo 9'da görüldüğü gibi öğrencilerin sınıf düzeyi değişkenine göre öğrenilmiş güçlülük ve kontrol odağı eğilimlerinin anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemeden önce, Levene's testi ile iki dağılımın varyanslarının homojenliği test edilmiş, sonuçta öğrenilmiş güçlülük varyanslarının homojen olduğu ($L=0,049;p>.05$), kontrol odağı eğilimleri varyanslarının ise homojen olmadığı ($L=6,444;p<.05$) görülmüştür. Daha sonra ortalamalar arasındaki farkın belirlenmesi amacıyla yapılan bağımsız grup t-testi sonuçlarına göre, lise 10 ve 11. sınıf öğrencilerinin sınıf düzeyine göre öğrenilmiş güçlülüklerinde ($t=-0,729;p>.05$), ve kontrol odakları eğilimlerinde ($t=-1,211;p>.05$) anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür.

Tablo 10. Öğrenilmiş Güçlülük Puanlarının Anne Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Anne Eğitim Düzeyi	N	\bar{X}	s.s	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Okul Mezunu Değil /									
İlköğretim	150	118,35	15,45	G. Arası	1297,635	2	648,818	2,450	,088
Ortaöğretim	116	114,92	16,62	G. İçi	88462,406	334	264,858		
Yüksek Öğretim	71	113,78	17,36	Toplam					
Toplam	337	116,21	16,34						

Tablo 10'da görüldüğü gibi öğrencilerin öğrenilmiş güçlülüklerinin anne eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tekniği uygulamadan önce alt gruplardan birinde (Okul mezunu değil) ANOVA için yeterli n sayısı bulunmadığından gruplar arasında anlamlı birleştirmeler yapılarak (Okul mezunu değil/İlköğretim), analizler, birleştirilmiş gruplar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda yapılan analiz sonucunda anne eğitim düzeyi ortalamalarına göre fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F = 2,450; p < .05$).

Tablo 11. Kontrol Odağı Puanlarının Anne Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Anne Eğitim Düzeyi	N	\bar{X}	s.s	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Okul Mezunu Değil / İlköğretim	150	10,57	2,94	G. Arası	3,303	2	1,652	,202	,817
Ortaöğretim	116	10,76	2,87	G. İçi	2725,071	334	8,159		
Yüksek Öğretim	71	10,53	2,62	Toplam	2728,374	336			
Toplam	738	114,86	16,05						

Tablo 11’de görüldüğü gibi öğrencilerin kontrol odağı eğilimlerinin anne eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tekniği uygulamadan önce alt gruplardan birinde (Okul mezunu değil) ANOVA için yeterli n sayısı bulunamadığından gruplar arasında anlamlı birleştirmeler yapılarak (Okul mezunu değil/ilköğretim), analizler, birleştirilmiş gruplar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda yapılan analiz sonucunda anne eğitim düzeyi ortalamalarına göre fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (F = 0,202; p< .05).

Tablo 12. Öğrenilmiş Güçlülük Puanlarının Baba Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Baba Eğitim Düzeyi	N	\bar{X}	s.s	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Okul Mezunu Değil / İlköğretim	110	117,79	14,52	G. Arası	423,724	2	211,862	,792	,033
Ortaöğretim	117	115,18	17,67	G. İçi	89336,318	334	267,474		
Yüksek Öğretim	110	115,71	16,62	Toplam	89760,042	336			
Toplam	337	116,21	16,34						

Tablo 12’de görüldüğü gibi öğrencilerin öğrenilmiş güçlülük düzeyleri baba eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tekniği uygulamadan önce alt gruplardan birinde (Okul mezunu değil) ANOVA için yeterli n sayısı bulunamadığından gruplar arasında anlamlı birleştirmeler yapılarak (Okul mezunu değil/ilköğretim) analizler, birleştirilmiş gruplar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda yapılan analiz sonucunda baba eğitim düzeyine göre ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (F = 0,792; p > .05).

Tablo 13. Kontrol Odağı Puanlarının Baba Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Baba Eğitim Düzeyi	N	\bar{X}	s.s	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Okul Mezunu Değil / İlköğretim	110	10,62	2,96	G. Arası	,593	2	,296	,036	,964
Ortaöğretim	117	10,68	2,84	G. İçi	2727,781	334	8,167		
Yüksek Öğretim	110	10,58	2,76	Toplam	2728,374				
Toplam	337	10,63	2,84						

Tablo 13'te görüldüğü gibi öğrencilerin kontrol odağı eğilimlerinin baba eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tekniği uygulamadan önce alt gruplardan birinde (Okul mezunu değil) ANOVA için yeterli n sayısı bulunamadığından gruplar arasında anlamlı birleştirmeler yapılarak (Okul mezunu değil/İlköğretim) analizler, birleştirilmiş gruplar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda yapılan analiz sonucunda baba eğitim düzeyi ortalamalarına göre fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F = 0,036; p > .05$).

TARTIŞMA

Elde edilen sonuçların karşılaştırmasını yapma adına literatür incelendiğinde, öğrenilmiş güçlülük ve kontrol odağı ilişkisini inceleyen araştırmalara pek rastlanmamakla beraber araştırma sonucunda elde edilen bulguların, konunun teorik yapısıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Araştırma sonucunda lise öğrencilerinin öğrenilmiş güçlülük düzeyleriyle, kontrol odakları arasında ters yönde bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre, olumlu bir kişilik yapısı olarak kabul edilen öğrenilmiş güçlülük düzeyinin yüksek oluşu, aynı zamanda olumlu bir kişilik özelliği olarak nitelenen iç kontrol odaklı olma sonucunu getirmektedir. Araştırmanın kuramsal yapısını destekleyen bu bulguya göre, öğrenilmiş güçlülüğün tanımında da belirtildiği gibi stres yaratan yaşam olaylarının bozucu etkisi karşısında öğrenilmiş güçlülük düzeyinin yüksekliği, ancak bireylerin davranışlarının sorumluluğunu tesadüflerin etkisine bırakmadan, üstlenmeleriyle mümkün olabilir ki, bu durum da ancak iç kontrol odaklı olmakla sağlanabileceği bir kişilik özelliğidir. Aksi takdirde olayları dış etkenlerin kontrol ettiğini, yaptığı şey ile olan şey arasında ilişkinin oldukça az olduğunu, ne yaparsam yapayım istediğim sonucu elde edemeyeceğim düşünce temelli dış kontrol odaklı (Colangel, 1997; Akt: Derin, 2006) bir kişilik yapısının, aktif bir başa çıkma davranışı sergilemesi beklenmedik bir durumdur. Benzer şekilde Efiltili'nin (2006) ortaöğretim öğrencileriyle ilgili araştırmasında da, kontrol odağı ile saldırganlık puanları arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu görülmekte olup bu durum dış kontrol odaklı öğrencilerin, iç kontrol odaklı öğrencilere oranla daha saldırgan oldukları sonucunu vermektedir ki, bu bulgu öğrenilmiş güçlülük açısından düşünüldüğünde araştırma sonuçlarını desteklemektedir. Çünkü, kuramsal olarak öğrenilmiş güçlülük düzeyi yüksek bireylerin saldırgan davranış düzeylerinin düşük olması, tepkilerinde daha kontrollü olmaları beklenmektedir.

Araştırmanın diğer bir bulgusu olarak, cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin kontrol odaklılıklarında fark bulunmamıştır. Benzer sonuçlar, Derin'in (2006) ilköğretim öğrencileriyle yaptığı çalışmasında ve Şengüder'in (2006) lise öğrencileriyle yaptığı çalışmasında da görülmektedir ki bu sonuçlar kontrol odaklılıkta, cinsiyetten daha çok içinde bulunulan şartların belirleyiciliğinin rol oynadığını düşündürmektedir. Yine araştırma bulgularına göre öğrencilerin çoğunluğunun iç kontrol odaklı oldukları görülmekte olup, Çoban ve Hamamcı'nın (2006) liseli ergenlerle yaptıkları araştırmalarında da benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir ki, bu bulgu ortaöğretim çağındaki ergenlerin psikolojik sağlamlık durumlarının bir göstergesi olarak düşünüldüğünde olumlu bir sonuçtur.

Araştırmada, cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin öğrenilmiş güçlülük düzeylerinde anlamlı düzeyde fark bulunmakta olup, kız öğrencilerinin öğrenilmiş güçlülük düzeylerinin, erkek öğrencilerinkinden yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu, eğitim görme oranlarındaki erkeklerin lehine olan sonuçlar düşünüldüğünde, daha dezavantajlı imkanlarla lise seviyesine kadar eğitim şansına sahip olabilmiş kız öğrencilerin karşılaştıkları yaşam güçlüklerinin olumsuz etkileriyle başaçıkmanda erkeklere göre daha deneyimli ve başarılı olduklarını düşündürmektedir. Ayrıca okul türü değişkenine göre devlet okulunda okuyan öğrencilerin öğrenilmiş güçlülüklerinin, özel okulda okuyan öğrencilerinkinden yüksek oluşu, özel okulda okuyan öğrencilerin göreceli olarak daha iyi sosyo-ekonomik şartlara sahip olmalarına karşın, bu imkanı sağlama çabasındaki anne babaların çocuklarıyla birlikte geçirdikleri zamanın azlığı, çocukların stresli yaşam olayları karşısında başa çıkma davranışları açısından rol modellerinden mahrum kalmalarına neden olmakta, dolayısıyla özel okulda okuyan öğrencilerin öğrenilmiş güçlülük düzeylerinin daha düşük olduğu düşünülmektedir (Coşkun, 2007). Boyraz ve Aydın'ın da (2003), belirttiği gibi daha zor ve daha kötü koşullarda yetişen bireylerin öğrenilmiş güçlülük düzeylerinin daha düşük olması beklenebilirdiye yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçların genelde bunun aksini gösterdiği görülmüştür. Örneğin, Edwards ve Riordan'ın (1994) Güney Afrika'da yaptıkları araştırmada, birtakım ekonomik sosyal haklardan yoksunluk ve politik baskıların sonucunda daha düşük öğrenilmiş güçlülük düzeyine sahip olması beklenen zenci öğrencilerin, beyaz öğrencilerden daha yüksek düzeyde öğrenilmiş güçlülüğe sahip oldukları, hatta araştırma kapsamında düşük öğrenilmiş güçlülük düzeyinde zenci çocuğunun olmadığı görülmüştür. Yine Aysan ve arkadaşlarının (2005) lise öğrencileriyle yaptıkları çalışmalarında belirttikleri gibi, yüksek sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarında da zararlı madde kullanımı veya ailesinin gelirine güvenmeden kaynaklanan okumanın gereksiz olduğu düşünceleri gibi davranışsal problemlerin varlığının da bu tip sonuçları doğurması mümkün gözükmektedir.

Diğer yandan araştırma bulgularına göre, sınıf seviyesi, anne-baba eğitim durumlarına göre öğrenilmiş güçlülük düzeyleri ve kontrol odakları arasında anlamlı düzeyde fark bulunamayan araştırma grubu öğrencilerinin, orta düzeyde öğrenilmiş güçlülük gösterdikleri görülmektedir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, bazı önerilerde bulunulabilir ki, bunlardan bir kısmı aşağıda özetlenmiştir.

1. Bu araştırma ortaöğretim öğrencileri 10 ve 11. sınıf öğrencileriyle sınırlandırılmıştır. Farklı gruplarla benzer araştırmaların yapılması konunun açıklanmasında yarar sağlayacaktır.
2. Öğrenilmiş güçlülük ve iç-dış kontrol odaklılık kişilik özelliğinin kazanılmasında içinde bulunulan ortamın öğreticiliği düşünüldüğünde, ebeveynin yanısıra okuldaki öğretmenlerinde öğrenilmiş güçlülük düzeyi yüksek, iç kontrol odaklı davranışlar göstermeleri, öğrencilere öğretici nitelikte olacaktır. Bu anlamda eğer gerekiyorsa, bu becerileri öğretmenlerinde rehberlik etkinlikleri yoluyla kazanmaları sağlanmalıdır.

3. Okul rehberlik programları dahilinde, öğrencilerin öğrenilmiş güçlülük düzeyi yüksek ve iç kontrol odaklı kişilik özelliklerini geliştirici grup çalışmalarına katılmalarının, öğrencilere bu kişilik özelliğinin kazandırılmasında yarar sağlayacağı umulmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aysan, F., Siyez, D. M., Uzbaş. A. (2005). Lise Öğrencilerinde Görülen Duygusal ve Davranışsal Problemler ile Denetim Odağı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 21, 43-58.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., & Hoeksama-Susan N. (1999). *Psikolojiye Giriş* (Y. Alogan, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çoban, A. E. (2005). Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Mesleki Olgunluk Düzeylerinin Yordayıcı Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*. 6 (10), 39-54.
- Çoban, A. E. ve Hamamcı, Z. (2006). Kontrol Odakları Farklı Ergenlerin Karar Stratejileri Açısından İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*. 14 (2), 393-402.
- Coşkun, Y. (2007). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Öğrenilmiş Güçlülükleri ve Aile İlişlikleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dağ, İ. (1991). Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği'nin (RİDKOÖ) Üniversite Öğrencileri Güvenirliği ve Geçerliliği. *Psikoloji Dergisi*. 7(26), 10-16.
- Derin, R. (2006). *İlköğretim 8.Sınıf Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri ve Denetim Odağı Düzeyleri ile Akademik Başarı Arasındaki İlişki*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Edwards, D. & Riordan, S. (1994). Learned resourcefulness in black and white south african university students. *The Journal of Social Psychology*, 134 (5), 665-675.
- Efiltili, E. (2006). *Ortaöğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin saldırganlık, Denetim Odağı ve Kişilik Özelliklerinin Karşılaştirmalı olarak İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gültekin, G. ve Baran, G. (2005). 9-14 Yaş Grubu Akut ve Kronik Hastalığı Olan Çocukların Denetim Odağı Düzeylerinin İncelenmesi. *Türk Pediatri Arşivi*, 40(3), 211-220.
- Kanfer, F.H. & Gaelick-Buys, L. (1991). Self-management methods. In F. H. Kanfer ; A. P. Goldstein (Eds.) *Helping People Change: A Textbook of Methods* (pp. 305-360). New York: Pergamon.
- Meichebaum, D. (1977). *Cognitive-behavior modifications: An Integrative Approach*. New York: Plenum.

- Rosenbaum, M. (1980a). A Schedule for assessing self-control behaviors:Preliminary findings. *Behaviors Therapy*, 11, 109-121.
- Rosenbaum, M. (1983). Learned resourcefulness as a behavioral repertoire for the self-regulation of internal events:Issues and speculations. In M. Rosenbaum, C. M. Franks, ; Y. Jaffe (Eds.). *Perspectives on behavior therapy in the eighties* (pp.54-73). New York:Springer.
- Rosenbaum, M. (1988). Learned resourcefulness, stres, and self-regulation. In S. Fisher ; J. Reason (Eds.). *Handbook of life stres, cognition, and health* (pp. 483-496). Chichester, UK:John Wiley ; Son.
- Rosenbaum, M. (1990). The role of learned resourcefulness in the self-control of health behavior. In M. Rosenbaum (Ed.). *Learned resourcefulness: On coping skills, self-control, and adaptive behavior* (pp. 3-30). New York: Springer Publishing Co.
- Rosenbaum, M. & Ben-Ari, K. (1985). Learned helplessness and learned resourcefulness: Effects of noncontingent success and failure on individuals differing in self-control skills. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48, 198-215.
- Savaşır, I. ve Şahin, N. H.(1997). *Bilişsel-Davranışçı Terapilerde Değerlendirme:Sık Kullanılan Ölçekler*. Ankara:Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Schultz, D. P. & Schultz, S. E.(2002). *Modern Psikoloji Tarihi* (Çev:Yasemin Aslay). 2.Baskı, İstanbul:Kaknüs Yayınları.
- Siva, N. A. (1991). *İnfertilite 'de Stresle Baş Etme, Öğrenilmiş Güçlülük ve Deprosyonun İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Nörolojik ve Psikiyatrik Bilimler Enstitüsü.
- Şengüder, Ş. (2006). *Lise I-III. Sınıf Öğrencilerinde Denetim Odağı ile Ruhsal Sorunlar Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi ve Akademik Başarı ile Kıyaslanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tanrıdağ, R. (2000). Sigara İçme Davranışı Üzerinde Denetim Odağının Etkisinin İncelenmesi. *Kriz Dergisi*. 9(1), 21-26.
- Yeşilyaprak, B. (1993). Kişilik Gelişiminde Ailesel Faktörlerin Etkisine İlişkin Bir Araştırma, *Aile ve Toplum Dergisi*, 3 (1), 20.02.2007 tarihinde <http://www.sabem.saglik.gov.tr/kaynaklar/3572.pdf> web adresinden alınmıştır.